

پرسی فقهی شبیه سازی انسان

با محوریت نظرات علما و صاحب نظران

حوزه علمیة نجف اشرف

محقق: باقر محمدی لائینی

۱۳۹۴

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور : بررسی فقهی شبیه‌سازی انسان؛ با محوریت نظرات علما و صاحب‌نظران حوزه علمیة نجف اشرف/محمدباقر لائینی.
مشخصات نشر : تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری : سی، ۱۰۶ ص.
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۱۲۱-۸۱۵-۶
وضعیت فهرست‌نویسی : فیا
یادداشت : کتابنامه: ص. ۸۷
موضوع : همتاسازی انسانی (فقه)
شناسه افزوده : شرکت انتشارات علمی و فرهنگی
رده‌بندی کنگره : BP ۱۹۸ /۶-۸۴۳ ۱۳۹۴
رده‌بندی دیویی : ۲۹۷/۳۷۹
شماره کتابشناسی ملی : ۴۰۴۰۳۰۲

بررسی فقهی شبیه‌سازی انسان با محوریت نظرات علما و صاحب‌نظران حوزه علمیة نجف اشرف

نویسنده: محمدباقر لائینی

چاپ نخست: ۱۳۹۴

شماره نشر: ۱۰

حروفچینی: آرمادو، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی

لیتوگرافی، چاپ و وینافی: شرکت چاپ و نشر علمی و فرهنگی کتبیہ

حق چاپ محفوظ است.

شرکت انتشارات
علمی و فرهنگی

اداره مرکزی و مرکز پخش: خیابان نلسون ماندلا (افریقا)، چهارراه حقانی (ح) - تهران - کوچه کمان، پلاک ۲۵؛ کدپستی: ۱۵۱۸۷۳۶۳۱۳؛ صندوق پستی: ۹۶۴۷ - ۱۵۸۷۵؛ تلفن: ۸۸۷۷۴۵۶۹، ۷۰؛ فکس: ۸۸۷۷۴۵۷۲؛ تلفن: ۲۹ - ۸۸۶۶۵۷۲۸؛ تلفکس: ۸۸۶۷۷۵۴۴ - ۴۵
www.elmifarhang.ir info@elmifarhang.ir
آدرس اینترنتی:

www.ketabgostar.com info@ketabgostar.com

فروشگاه یک: خیابان انقلاب، رویه‌روی در اصلی دانشگاه تهران؛ تلفن: ۶۶۹۶۳۸۱۵ و ۱۶ - ۶۶۴۰۰۷۸۶
فروشگاه دو: میدان هفت تیر، خیابان کریمخان زند، بین قائم مقام فراهانی و خردمند، پلاک ۱۳؛ تلفن: ۸۸۳۴۳۸۰۶ - ۷

فروشگاه سه: جمهوری، چهارراه شیخ هادی، نیش رازی، پلاک ۶۹۹

فروشگاه چهار: بزرگراه شهید حقانی، بعد از ایستگاه مترو حقانی، خروجی کتابخانه ملی، کتابخانه ملی (نمایشگاه و فروشگاه دائمی کتاب)

فروشگاه پنج: خیابان کارگر شمالی، رویه‌روی پارک لاله، نیش کوچه ستاره، نمایشگاه و فروشگاه محصولات فرهنگی سازمان تأمین اجتماعی، پلاک ۱

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	نه
چستی و اهمیت شبیه سازی انسان.....	ده
رسالت حوزه های علمی و دانشگاه ها.....	یازده
گزارشی از تحقیق حاضر.....	دوازده
دلیل انتخاب حوزه علمی نجف.....	پانزده
حوزه علمی نجف.....	هفده

مقدمه.....	بیست و هفت
نقد بحث های حوزوی پیرامون شبیه سازی انسان.....	ت و هفت

فصل اول: کلیات.....	۱
شبیه سازی چیست؟.....	۱
روش عمل شبیه سازی.....	۲
اقسام شبیه سازی.....	۳
تاریخچه شبیه سازی.....	۵
شبیه سازی «رویان» در ایران.....	۷
اهمیت مسئله شبیه سازی.....	۷

فصل دوم: «شبیه‌سازی» انسان در دنیای امروز..... ۹

«شبیه‌سازی» در حوزه عمل و تحقیق..... ۹

«شبیه‌سازی» در حوزه نظر و تجویز..... ۱۰

الف. در عرصه علمی..... ۱۰

ب. در عرصه سیاسی..... ۱۲

فصل سوم: محاسن و معایب..... ۱۵

الف. فواید و محاسن شبیه‌سازی انسان..... ۱۵

ب. معایب و آثار منفی شبیه‌سازی انسان (برای تولید کودک)..... ۱۶

فصل چهارم: حکم شبیه‌سازی انسان..... ۲۵

الف) ادله بر شبیه‌سازی انسان، فی نفسه و به لحاظ ذات عمل..... ۲۵

ب) ادله عدم جواز شبیه‌سازی انسان فی نفسه..... ۳۱

دلایل منتقدین شبیه‌سازی..... ۳۷

نقد دلیل نهم مخالفان شبیه‌سازی..... ۴۸

ج) ادله عدم جواز شبیه‌سازی انسان، بترجیه به معایب آن..... ۵۳

د) نقد و بررسی..... ۵۳

مرجوحیت شبیه‌سازی انسانی..... ۶۱

فصل پنجم: احکام انسان شبیه‌سازی شده..... ۶۵

پرسش‌ها..... ۶۵

پاسخ‌ها..... ۶۸

تعریف واژه‌ها..... ۸۳

فهرست منابع..... ۸۷

تصاویر..... ۹۱

پیشگفتار

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين ولصلواته والام على سيدنا و نبينا محمد و
على اله الاطيبين الاطهرين المنتجبين سيما بقية الله في الارضين
واللعن الدائم على اعدائهم اجمعين.

بر اساس توقیع شریف « و اما الحوادث الواقعة فارجعوا فيها الى رواه
حديثنا... »^۱ مردم موظفند در حوادث نوظهور و مسائل تازه به راویان حدیث
و فقیهان راستین مکتب اهل بیت مراجعه و کسب نظر کنند و تحصیل
حجت نمایند. از طرفی دیگر، ورود و تغییرات در حوزه ساختاری موجودات
زنده و تولید موجودات مشابه نباتی، حیوانی و انسانی از مهم ترین حوادث
واقعیه عصر جدید است. پس نگاه به این مسئله از منظر فقیهان و ارزیابی
بعد فقهی آن، امری لازم است.

از یک فقه یویا و منبعث از اجتهاد بالنده، انتظار می رود این گونه
موضوعات را از وجهه فقهی و حقوقی مورد بررسی و ارزیابی قرار دهد و به
طور کلی قدم به قدم فرایند رشد علم و ظهور موضوعات جدید را همراهی

۱. صندوق، کمال الدین، مؤسسه النشر الإسلامی، قم، ص ۴۸۴.

و پیگیری و جدید ترین موضوعات مطرح در عرصه علم و فناوری را به حوزه مباحث فقهی وارد کند.

تحقیق حاضر به منظور تبیین فقهی مسئله «شبیه‌سازی انسان» انجام شده است. قابل ذکر است که این تحقیق به لطف خداوند در حوزه علمیه نجف اشرف و با مراجعه به آثار فقهی، همچنین فقیهان و اندیشمندان این مرکز ثقل فقاہت و اجتهاد انجام گرفته است و شاید در تاریخ دانشگاه‌های کشور ما برای اولین بار باشد که یک فرصت مطالعاتی از یک مبداء دانشگاهی در حوزه علمیه و با هدایت و همکاری یک استاد برجسته و مرجع تقلید انجام شده باشد که خود، فتح باب و سطره نطفی خواهد بود.

از این پیش از طرح تحقیق و در ادامه این مقدمه، لازم است توضیحاتی بر امور چیست و اهمیت شبیه‌سازی انسان، رسالت حوزه‌های علمیه و دانش‌ها، گذارسی از تحقیق حاضر، معرفی حوزه علمیه نجف، نقد بحث‌های حوزوی پیرامون شبیه‌سازی انسان و دلیل انتخاب حوزه علمیه نجف برای تحقیق حاضر ارائه شود:

چیستی و اهمیت شبیه‌سازی انسان

اطلاع بشر از دنیای اسرار آمیز ژن‌ها این انسان را به او داده که در ساختار موجودات زنده، تغییراتی ایجاد کند. در مگذر مهندسی و اصلاح ژنتیک (جایگزینی ژن‌هایی برای ایجاد ویژگی‌های خاص در محصول نهایی) و برای دستیابی به گونه‌های سالم‌تر و پربارنده‌تر از نباتات و حیوانات، دست به اصلاحات بیولوژیکی بزند؛ چنانچه این امکان را هم به او داده که از سلول‌های غیر جنسی رویانی و حتی بالغ را تمایز یافته با توجه به ذخایر اطلاعاتی نهفته در آن‌ها؛ کپی‌های ژنتیک (مشابه سازی از روی کدهای سازنده یک موجود زنده) از صاحبان سلول را تولید و کلون (تکثیر) نماید. به موازات اجراء این عملیات در نباتات و حیوانات، کم و بیش این دورنمای ذهنی هم ایجاد شد که آیا ادامه این روند به انسان نیز می‌رسد؛ و پیشرفت علم به تولید انسان‌های آزمایشگاهی و یا شبیه‌سازی شده نیز می‌انجامد؟

این تصورات ذهنی گام به گام با موفقیت‌ها و پیشرفت‌های تدریجی علم در عرصه فناوری ژنتیک، قوی‌تر می‌شد و طبعاً تشکیک و تردیدها و هراس و اضطراب‌هایی را هم به دنبال داشت. تولد «دالی»، دورنمای ذهنی گذشته را ممکن و بسیار نزدیک ساخت و قهراً بحث و جدال‌ها و تایید و اعتراض‌ها هم بسیار داغ و جدی شد. با اعلام تولد اولین انسان شبیه‌سازی شده در موسسه کلوناید (۲۷ دسامبر ۲۰۰۲) که بلوغ تکنولوژی در عرصه زیست‌شناسی را نشان می‌داد، جدی‌ترین چالش قرن ۲۱ نیز کلید خورده و ذهن بسیاری از اندیشمندان دین و اخلاق، و متفکران عرصه‌های مختلف را به خود مشغول ساخت.

چنین بود که کلینینگ (شبیه‌سازی) به یکی از پر بحث‌ترین مسایل روز، و یکی از پرحاشیه‌ترین موضوعات قابل تعمق و تأمل، تبدیل شد. هزاران کتاب، مقاله و پایان‌نامه، دهها کنفرانس و سمینار بین‌المللی و محلی پیرامون آن به بحث و نقد پرداخته و جوانب گوناگون کلامی، فقهی، حقوقی، اخلاقی، اجتماعی و... آن را مورد ارزیابی و بررسی دقیق و عالمانه قرار داده‌اند، و این داستان همچنان ادامه دارد...

رسالت حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌ها

حوزه‌های علمیه که کانون دین پژوهی و آموزش رسمی ترویج دین هستند باید اولاً: با تعامل و همکاری با دانشگاه‌ها مراکز علمی و پژوهشی، شناخت موضوعی صحیح و اطلاع کامل از آخرین یافته‌های علمی نسبت به حوادث واقع و مسائل مستحدثه را کسب کنند و ثانیاً: از این حوادث و مسائل، تحلیل و تبیین کلامی، اخلاقی و فقهی مطالب و جامع داشته باشند، و ثالثاً: با ارائه نقطه نظرهای فقهی و بیان تألیفات دینی، جامعه و دست‌اندرکاران پژوهش و تحقیق، همچنین مدیران و مراجع تصمیم‌گیری اجرایی را از تحیر و بلاتکلیفی خارج سازند. حوزه‌های علمیه باید پیشگام حرکت نقادانه و طلایه‌دار جبهه نقد و نظر در مسائل روز باشند.

دانشگاه‌ها و خصوصاً دانشگاه‌های علوم پزشکی باید نسبت به مسائل جدید از جمله مسائل مربوط به حوزه سلامت و طبابت، نمونه‌هایی عینی و

علمی برای ارائه و عرضه داشته باشند. البته نسبت به موضوعاتی که مورد تعلیم و تحقیق رسمی در یک دانشگاه است، مرجع علمی، و نسبت به مسائلی که علی‌رغم ارتباط با حوزه پزشکی، فعلاً به هر دلیل خارج از دستور کار رسمی آموزش و پژوهش دانشگاه است، مرجع گزارش و راهنمایی باشند؛ یعنی درباره این دسته از مسائل و موضوعات هم که مسائل روز پزشکی است باید در دانشگاه فعالیت‌هایی انجام گرفته و اطلاعاتی موجود باشد تا خزانه علمی دانشگاه بتواند حداقل یک نمونه علمی به مشتریان و جویندگان اطلاعات در آن زمینه ارائه کند.

از باب نمونه هرچند بسیاری از دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور، امکان پژوهش و تحقیقات در زمینه «مسئله شبیه‌سازی انسان» را ندارند اما می‌توانست حداقل از اطلاعات و یا نمونه‌ای را با برگزاری سمینارها و نشست‌های علمی، اعطای مأموریت‌های آموزشی و فرصت‌های مطالعاتی به اعضای هیئت علمی، تخریق، ترغیب و فعال سازی کانون‌های علمی و... تحصیل و در اختیار طالبان جویندگان قرار دهند. دانشگاه‌ها علاوه بر تلاش علمی و فعالیت تعریف شده آموزشی و پژوهشی، و دستیابی به یافته‌های جدید باید نسبت به ابعاد ارزشی، فقهی و حقوقی پدیده‌های نوین علمی نیز شناخت پیدا کرده و در این راستا در تعامل سازنده با حوزه‌های علمیه در جهت آشنایی با وضعیت و با محدودیت‌های فقهی، اخلاقی و... مسائل جدید و انطباق یافته‌ها و پژوهش‌های نوین با موازین شرعی و اخلاقی و حل و فصل موانع و مشکلات قدم بردارند و وحدت حوزه و دانشگاه را عملی و عینی سازند.

گزارشی از تحقیق حاضر

این تحقیق با استفاده از یک فرصت مطالعاتی که دانشگاه علوم پزشکی مازندران در اختیار مجری آن قرار داده شده، به منظور تبیین بُعد فقهی و شرعی شبیه‌سازی انسان، در حوزه علمیه نجف اشرف، در تابستان ۱۳۹۱ ش، (۱۳۹۱/۴/۱ - ۱۳۹۱/۷/۴) انجام گرفته است. در این تحقیق از راهنمایی‌های ارزنده و فیوضات علمی حضرت آیت‌الله العظمی حاج شیخ

اسحاق فیاض^۱ دام‌الله که از مراجع عالی‌قدر حوزه علمیه نجف اشرف

۱. آیت‌الله العظمی الشیخ محمداسحاق فیاض از مراجع تقلید شیعه و ساکن شهر نجف در کشور عراق است. ایشان در سال ۱۹۲۰ در قریه ی «صوبه» یکی از قریه های ولایت عرنی در مرکز افغانستان، واقع در جنوب پایتخت این کشور یعنی کابل دیده به جهان گشود. به اهتمام پدر بزرگوارشان جهت فراگیری علوم در حوزه های علمیه مشغول به تحصیل شد و پس از آموختن قرآن، کتاب جامع المقدمات و بهجة المرضیه را نزد شیخ ملا اسماعیل و ملا حیدر بنی فراگرفت.

پس از فوت مادر گرامی شان اولین هجرت در راه تحصیل علم را متحمل شدند و به شهر مدیس مشهد در ایران آمدند. و در خلال اقامتش در شهر مشهد کتاب های حاشیه ملا عبدالله و قسمتی از تفسیر مطهر را نزد شیخ محمد حسن نیشابوری معروف به ادیب نیشابوری درس گرفت.

سپس به شهر نجف اشرف مهاجرت کرد و از حوزه هزار ساله آن دیار بهره ها برد و آداب و اخلاق حوزه علمیه نجف اشرف را مشق خود قرار داد و به صورت خستگی ناپذیر شروع به تکمیل علوم حوزوی خود نمود. آنجا که کتاب قوانین الاصول از ابوالقاسم قمی و قسمتی از کتاب روضه البهیة در شرح کتاب لمعه را در مدرسه اعظم تبریزی و سید اسدالله مدنی و میرزا علی فلسفی فرا گرفت سپس به مراحل سطوح عالی رسید و کتاب کفایه از مرحوم اخوند خراسانی و کتاب رسائل و مکاسب مجرمة از شیخ ساری را نزد صاحب محلی لنکرانی آموخت و این مراحل ادامه داشت تا به شرکت در جلسات درس بزرگان عالی در روس خارج نایل گشت. ایشان سال های طولانی از محضر آیت‌الله العظمی سید ابوالقاسم خویی بهره گرفت و از شاگردان بنام حوزه درسی معظم له محسوب می‌شدند.

در همین ایام بود که خود ایشان شروع به تدریس کردند و بعد از آنی که از اساتید میرز در حوزه نجف بدل شدند و جمع کثیری از فضلا و اندیشمندان علوم دینی به محضر درس شان حاضر می‌گشتند. سطح عالی حوزه را در مسجدی معروف به مسجد صدی شروع نمودند و در دوره های متعدد کتب مختلف حوزه را تدریس کردند. سرانجام در سال ۱۳۲۸ هجری قمری شروع به بحث خارج نمودند و هم اکنون شاگردان زیادی در درس ایشان حاضر می‌شوند و بحث به ناه جلد تألیف دارند. عظمت علمی این استاد برجسته را می‌توان از تقریظ آیت‌الله العظمی سید ابوالقاسم خویی بر کتاب محاضرات ایشان فهمید که ترجمه آن را نقل می‌کنیم:

... و خداوند تعالی را سپاسگزارم بر آنچه که مرا شایسته آن قرار داد از نعمت تربیت علمی از شاگردان با کفایت و با لیافت که یکی پس از دیگری به درجه ی بالای از دانش و فضل رسیده اند. از جمله کسانی که موفق به تربیت او شده ام و بحث های بلند و عالی مرا در فقه و اصول حاضر گردیده، نور چشمم علامه ی مدقق و فاضل، شیخ محمد اسحاق فیاض دامت نایبانه است. ایشان جلد اول کتاب خود را (المحاضرات فی اصول الفقه) بر من عرضه نمود، این کتاب تقریر بحث های من است که با سبک و شیوه ی روان، دریافت دقیق قابل ستایش و شگفت انگیز آن را به نگارش در آورده است، و من این کوشش میمون را به او تبریک می‌گویم. و از خداوند تعالی برای او آرزوی توفیق دارم تا او را به آرزو و هدفی که دارد برساند؛ انه ولی التوفیق. (۶ جمادی الثانی سال ۱۳۸۲ ق، ابوالقاسم موسوی خویی).

هستند، استفاده شده و الحق و والانصاف، قوت علمی و بزرگواری اخلاقی ایشان شرط لازم این پژوهش و پشتوانه علمی و اعتبار این تحقیق حاضر است؛ لذا مراتب امتنان و تشکر خود را اعلام، و به حق بزرگی که بر این تحقیق و محقق دارند، اعتراف می‌کنم و سلامتی و سربلندی ایشان را از خداوند بزرگ مسئلت می‌نمایم.

کیفیت استفاده از محضر معظم‌له این گونه بوده که مباحث مهم این تحقیق پس از انجام مطالعات لازم از سوی این جانب، ضمن جلسات استگی و گاه دو جلسه در هفته مطرح شده و مورد بحث و بررسی قرار گرفته و نهایتاً ایشان نکات لازم و نظر خویش را بیان می‌فرمودند. در اینجای لازم است از فرزند ارشد و فاضل معظم‌له جناب حجت الاسلام والمسلمین حاج شیخ محمود فیاض که با نجابت و سعه صدر، واسطه این فیض شد، و برادر ارشد نندشان جناب ابوالسما، که هماهنگ‌کننده جلسات با والد محترم ساز، بده‌اند نهایت تشکر را داشته و برای هر دو عزیز، آرزوی عافیت و موفقیت دارم.

البته در پیگیری این موضوع تحقیق و تکمیل اطلاعات مربوطه، و استفاده از امکانات لازم، علاوه بر این، الله فیاض از راهنمایی‌های علمی، کمک، تفقد و تشویق دیگر علماء و صاحب طران حوزه علمیه نجف از جمله، آیات و مراجع عظام آقایان سید محمد سعید حکیم و شیخ بشیر حسین نجفی، و شخصیت برجسته حوزوی، آیت‌الله‌های آن دیار حضرت آیت‌الله بحرالعلوم، و اساتید عالی‌قدر آقایان: سید علی میرزوی و شیخ حسن جواهری، و نویسنده محقق آیت‌الله شیخ مهدی آصفی، و امام جمعه محترم و ارزشمند نجف جناب سید صدر الدین قیابچی، هم‌چنین خلف صالح آیت‌الله قرشی جناب آقای شیخ مهدی قرشی که کتابخانه مهم و زیبای امام حسن علیه السلام را در اختیار این تحقیق قرار داده‌اند، و پیش از آنان از جناب آیت‌الله مامقانی که فعلاً ساکن قم هستند، و برخی فضلاء و بزرگان دیگر، استفاده فراوان نموده‌ام که برای همه آنان آرزوی سلامت و سعادت دارم. همچنین از مدیریت و پرسنل کتابخانه آستانه مقدسه موسوم به «المکتبة الحیدریه» که زمینه استفاده آزادانه از مخزن کتابخانه و هوای خنک و مطبوع آن در تابستان داغ نجف را که کمک مهمی به این

تحقیق بوده، برایم مهتا نموده اند، بی‌نهایت سپاسگزارم. لازم است از همسر گرامی و دلسوزم که علاوه بر همراهی در این سفر مطالعاتی و تحمل زحمتهای فراوان، زحمت تایپ این جزوه را نیز در همان ایام متحمل شده و تدریجا نوشته‌های تحقیق را تایپ می‌کردند صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم.

دین انتخاب حوزه علمیة نجف

انتخاب حوزه علمیة نجف برای این تحقیق بنا به تقاضای خود مجری محترم طرح بوده و مسئولین محترم دانشگاه هم با بزرگواری و برحسب ایمان و رادت نشان به مولای متقیان امیرمومنان علی علیه السلام پذیرفتند. دین انتخاب حوزه علمیة نجف اولاً: بهره‌مندی از فیض زیارت و معنویت بارگاه قدس لوی است که باب علم نبی خاتم است و چشمه جوشان معرفت و هدایت.

ثانیاً: اهمیت، قدمت و آوازه این حوزه با برکت در فقاہت و اجتهاد بوده که هزار سال، قافله علوم دینی و فقه اسلامی و علیهم السلام را رهبری و پرچم‌داری، و دیگر حوزه‌های شیعی را هدیه، و شئون دینی شیعیان جهان را اداره نموده است. اسطوانه‌های علم و امکان فقاہت، مراجع عالی‌قدر و پرآوازه شیعه عمدتاً در این حوزه علمیة پرور یافته، و در جوار این امام همام شرف حضور و افتخار خدمت داشته‌اند.

ثالثاً: پیشینه بحث و نظر پیرامون شبیه‌سازی انسان در حوزه علمیة نجف اشرف، بسیار قابل توجه است. حوزه علمیة نجف در مسئله شبیه‌سازی انسان بسیار به‌روز عمل کرده و جزو پیشگامان در این مرحله است. آثار فقهی و علمی برآمده از این حوزه علمیة و تاریخ پیدایش آن، حاوی گویای همین پویایی و روزآمدی است که در زیر به بخشی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. حسن السید عزالدین بحر العلوم؛ در سال ۱۹۹۷م، کتابی را با عنوان «الاستنساخ البشري و موقف الشريعة الإسلامية» که جمع‌بندی و تنظیم درس‌های شیخ مصطفی هرنندی در این باب است، تالیف و منتشر نموده است.

۲. حضرت آیت‌الله العظمی سیستانی^{دام‌الله} در گفتگو با دکتر حسین صغیر در سال ۱۹۹۸م (۱۴۱۸ق) و تنها یک سال پس از اعلام تولد «دالی» و ۴ سال پیش از خبر تولد اولین انسان شبیه‌سازی شده، مطالب مفصلی را در زمینه شبیه‌سازی بیان داشتند. ایشان این مسئله را هم جایز دانسته‌اند و هم عواقب و تبعات منفی برای آن بیان کردند که در آن تاریخ برای بسیاری از اندیشمندان دست اندرکار مخفی بود که نشان دهنده پیشگامی و آگاهی از مسائل جدید و به روز بودن این مرجع بزرگ است.^۱

۳. آیت‌الله سید محمد سعید طباطبایی حکیم در سال ۱۹۹۸م (رجب ۱۴۱۸ق) در جواب سؤالاتی پیرامون شبیه‌سازی انسان مطالبی را مرقوم کردند که به صورت مجموعه‌ای با نام «فقه الاستنساخ البشري و فتاوی طبیب البشر» منتشر شد.^۲

۴. هدیث تخصصی با عنوان «الاستنساخ بین الطب والشریعة الاسلامیة» در ۲۴ ماه رمضان ۱۴۱۸ق، از طرف آل‌مهی‌الدین در نجف اشرف برگزار شد که در آن هادیش، دکتر منذر البرزنجی، جنبه‌های علمی و آزمایشگاهی مسئله شبیه‌سازی انسان را تشریح نموده و جناب دکتر محمد حسین صغیر فتاوی آیت‌الله سیستانی و آیت‌الله سید سعید حکیم را در این زمینه مطرح و تبیین کردند.^۳

۵. آیت‌الله سید علی موسوی سبزواری در کتاب «عالم عارف آیت‌الله سید عبدالاعلی موسوی سبزواری که از اساطیر حوزه علمیه نجف اشرف بوده‌اند» در سال ۲۰۰۱م، کتابی وزین با عنوان «الاستنساخ بین التقنیة والتشریع» را منتشر ساختند.

۶. آیت‌الله العظمی شیخ اسحاق فیاض که از مراجع علمیه حوزه علمیه نجف هستند در ۲۰۰۴م، در جواب سؤالاتی پیرامون شبیه‌سازی نقطه نظرانی را اظهار و مکتوب نمودند.

۷. آیت‌الله سید محمدرضا سیستانی (فرزند مرجع عالی‌قدر آیت‌الله سید علی سیستانی) در کتاب «باروری مصنوعی خود با عنوان «وسائل

۱. راهنمای مصور سفر زیارتی عراق، صص ۵۲۶ - ۵۲۷.

۲. فقه الحضارة، ص ۲۶.

الانجاء الصناعية» که در سال ۲۰۰۴ م، چاپ و منتشر شده است، در زمینه استنساخ و بعضی مسائل جانبی آن، مباحث مفصلی دارند.

۸. از آیت‌الله محمد حسین انصاری اثری با عنوان «الاستنساخ و منه البشیری» در ۲۰۰۱ م، منتشر شد که در بردارنده نظرات فقهی چند تن از علمای بزرگ حوزه علمیه نجف اشرف همراه با بحث و نظر دقیق نویسنده محترم است.

۹. الخلايا الجذعية (سلول های بنیادی)، جدیدترین نظرات و فتاوی مرحوم عالی‌قدر آیت‌الله سید سعید حکیم در مسائل مستحدثه طبی و سلول‌های بنیادی که در سال ۲۰۱۱ م، منتشر شد.

۱۰. جناب ... د. شیخ حسن جواهری، از اساتید برجسته حوزه علمیه نجف اشرف، سلسله بحث‌های مسائل مستحدثه از جمله شبیه‌سازی را، مطرح و تدریس کردند که در ۷ جلد با عنوان «بحوث فی الفقه المعاصر» سال ۱۴۲۲ ق، منتشر شده است.

۱۱. جناب استاد شیخ ... مدینه از اساتید برجسته حوزه علمیه نجف اشرف، سلسله بحث‌هایی را برآیند مسائل مستحدثه از جمله شبیه‌سازی انسان در سال‌های ۱۴۱۸ و ۱۴۱۹ تا ۱۴۲۸ - ۱۹۹۹ م) طرح و تدریس نمودند که در کتابی با عنوان «فقه الطب و التضخم النقدي» منتشر شد.

چنانچه ملاحظه می‌شود اکثر این آثار پیش از اعلام خبر تولد اولین انسان شبیه‌سازی شده (۲۰۰۲ م - ۱۴۱۷ ق) به وجود آمده است؛ لذا با اعلام خبر تولد «دالی» و حتی پیش از آن، خود به خود حتمالاً اجراء این تکنیک روی انسان پیش‌بینی می‌شد؛ در نتیجه بحث‌ها و نقد‌ها نیز از همان زمان شروع شده بود.

حوزه علمیه نجف

الف) تأسیس

نجف اشرف هم شهری مقدس است و هم شهری علمی. این شهر از زمان کشف قبر مولا علی علیه السلام تا زمان هجرت شیخ طوسی و بنیان‌گذاری حوزه علمیه در آن (۴۴۸ ق)، مهد علم و تحقیق بوده و هست.^۱ شخصیت شیخ طوسی و

داستان هجرت او به نجف و تشکیل حوزه علیمه از این قرار است:

«محمد بن حسن طوسی» ملقب به «شیخ طوسی» یا «شیخ الطائفه» در ماه رمضان ۳۸۵ ق، در طوس (سناباد قدیم) به دنیا آمد. ۲۳ ساله بود که رهسپار بغداد شد. ۵ سال از محضر شیخ مفید بهره برد و در جوانی به درجه اجتهاد رسید. در همان دوران به پیشنهاد استادش، کتاب «تهذیب الاحکام» از کتب اربعه شیعه را به رشته تحریر در آورد. بعد از وفات شیخ مفید (۴۱۳ ق) از محضر سید مرتضی بهره‌ها برد و کتاب‌های مهمی را در این دوره نگاشت، از جمله آن‌ها «استبصار» (یکی دیگر از کتب اربعه)، تلخیص الشافی و... . بعد از وفات سید مرتضی (۴۳۶ ق)، شیخ طوسی پیشوای شیعیان شد و ۱۲ سال در بغداد بر دنیای شیعه زعامت داشت. در ۴۴۷ ق، «طغرل بیک سلجوقی» بغداد حمله کرد و محله شیعه نشین آن را مورد تاخت و تاز خود و لشکرش در آنجا گسیخته‌اش قرار داد. تا ۴۵۱ ق، چندین بار کتابخانه‌ها از جمله کتابخانه شخصی و دست نوشته‌های شیخ طوسی را به آتش کشیدند. این توطئه، شیخ را بر آن داشت تا در پی حفظ میراث فرهنگی شیعه، هجرتی دیگر آغاز کند. راهی نجف اشرف شود. با ورود شیخ به نجف (۴۴۸ ق) این شهر شاهد جنب و جوش و صف ناپذیر شد. نجف در آن زمان، شهر نبود، حتی عنوان قریه هم نداشت تنها زائرین امیرالمومنین علیه السلام به آنجا رفت و آمد داشتند. شیخ طوسی، حوزه علمیه جدیدی را در آنجا بنیان نهاد که بعد از گذشت نزدیک به هشتاد سال هنوز اصالت علمی خود را حفظ کرده و دیگر مراکز اسلامی را تغذیه علمی و فرهنگی می‌کند. گذشته از آثار گرانبهای علمی شیخ الطائفه، دانشمندان بسیاری در حوزه درسی بودند که به اذغان بسیاری، ۳۰۰ تن از آنان مجتهد بودند و حتی بسیاری از دانشمندان اهل تسنن نیز از محضر شیخ به درجات عالی علم رسیده‌اند. شیخ طوسی سرانجام، پس از ۷۶ سال زندگی پر برکت، در ۲۳ محرم الحرام ۴۶۰ ق، از این جهان رخت بربست. او را در خانه مسکونی‌اش در نجف دفن کردند. این خانه- بنا به وصیتش- تبدیل به مسجد شد و هم اکنون به نام «مسجد شیخ طوسی» در شمال حرم مطهر، ابتدای خیابان منتهی به وادی السلام قرار دارد.^۱

ب) کارکرد علمی

به گفته بعضی نویسندگان، ویژگی ممتاز علمی شیخ طوسی در این بود که باب تدریس به روش اجتهاد را بنیان نهاد و اولین کسی است که در تالیفاتش بین حدیث، فقه و اصول جمع نموده و هیأت‌های علمی با حلقات و نظم ویژه‌ای را سامان داد.^۱ ویژگی دیگر حرکت علمی شیخ طوسی، بین المذهبی بودن آن است به گونه ای که از دیگر مذاهب اسلامی نیز در این حیطه علمی حضور داشتند و این امر زمینه‌ساز تعامل علمی و وحدت و همگرایی میان مذاهب اسلامی و تربیت شخصیت‌های بزرگی می شد که بر همه و کلام دیگر مذاهب اسلامی کاملاً مسلط بودند. حوزه علمیه نجف در طول مدت حیات خود همواره مورد توجه و اقبال جامعه جهانی اسلامی و شیعی بوده است. تعداد فراوانی از طلاب، مجتهدان و فقهاء از کشورها و ملیت‌های مختلف در آن مشغول تحصیل، تعلیم و تحقیق بوده‌اند به گونه‌ای که قبل از اشغال عراق از جانب فوایء انگلیس (۱۹۱۴م) تعداد طلاب حوزه علمیه نجف به ده هزار نفر می‌رسید.^۲ به تعبیر آیت الله العظمی بشیر حسین نجفی از مراجع فعلی نجف که در احیای سویت این حوزه تلاش فراوان دارند: «گرد و غباری که در کوچه و خیابان‌های نجف می‌خیزد شاید از گام برداشتن از روی پیکر جمع فراوانی از عالمان فقه جعفری و ... بر خاسته است.»^۳ اساتید بزرگ، علماء سترگ، صاحبان اندیشه و قلم و استادان علم و حکمتی همچون شیخ طوسی، شیخ انصاری، محقق حلی، علامه حلی، محقق اردبیلی، سید بحر العلوم، شیخ جعفر کاشف الغطاء، میرزا یحیی عسکری، آخوند خراسانی، صاحب جواهر، علامه امینی، شیخ آقا بزرگ تهرانی، سید محمد باقر صدر، آیت الله خویی و ... پرورش یافتگان این حوزه با برکت هستند.

ج) کارکرد معنوی

معنویت، جان‌مایه تعلیمات دینی و حوزوی است و تعلیمات دینی و حوزوی بدون معنویت یک سراب و کالبدی بدون روح است. خصوصاً حوزه

۱. الحوزة العلمية فی النجف، ص. ۷۰. ۲. همان.

۳. سبقی النجف رائدة حوزات العالم، ص ۱۵.

ای مانند حوزه علمیه نجف اشرف که در جوار سرچشمه معنویت و مظهر همه ارزش‌های والای معنوی و بارگاه قدس علوی واقع شده باشد که باید کانون معنویت و روحانیت بوده و سلوک عرفانی، تهذیب نفس، جهاد اکبر، منش معنوی و اخلاقی، تقوا، رغبت به آخرت و رهبت از دنیا، شوق لقاءالله و آرامش دل در پرتو یاد خدا را که جلوه‌های معنویت از آن بارگاه قداست و معنویت الهام گرفته، رشد معنوی و ارتقاء روحی و اخلاقی به موازات رفعت علمی و اجتهادی در زندگی دانش آموختگان آن مشاهده شود. و آن حق حوزه علمیه نجف در این زمینه عقیم نبود و موفق عمل کرد. نخبگانی را پرورید که نه تنها در علم و دانش که در علو روح، صفای معنویت، پاک‌دلی، پارسایی و پرهیزکاری، اخلاص، عشق و ارادت به اهل بیت معصومان و زبارت، آزادی از هوای نفس و تعلقات مادی، یاد خدا، بی‌رغبتی به دنیا، در نتیجه دور بودن از اضطراب و ترس و غم و اندوه که از غم‌ناکی دنیا است نیز نخبه و دردانه روزگار بودند. در تهجد شبانه و ذکر سحری مصداق: «انوا قليلاً من اللیل ما یفجهون و بالاسحار هم یستغفرون» آن‌ها کمی از شب را سی خوابیدند، و در سحرگاهان استغفار می کردند^۱ و در بی‌ترسی به دنیا مصداق «رجال لا تلهیهم تجاره ولا بیع عن ذکرالله و اقام الصلاه و ایتاء الزکاه یخافون یوما تتقلب فیہ القلوب و الابصار» مردانی که هیچ تجارت و داد و ستدی آنان را از یاد خدا و برپا داشتن نماز و ادای زکات غافل نمی کند؛ آن‌ها از روزی می ترسند که در آن، دل‌ها و چشم‌ها دگرگون می شود^۲. و در آرامش رفتن از یاد خدا مصداق: «الا بذکرالله تطمئن القلوب». آگاه باشید، تنها با یاد خدا دل‌ها آرام می گیرد^۳. و در ناچیز دیدن دنیا مصداق: «یعظمه فی غنیة صابر الدنیا فی عینه»^۴ و در شوق لقاءالله مصداق «وصحبوا الدنیا بالابدان ارواحها معلقة بالمحل الأعلى» در دنیا با بدن‌هایی زندگی می کنند، که ارواحشان به جهان بالا پیوند خورده است^۵. «ولولا الاجل الذی کتب الله علیهم لم

۲. نور: ۳۷

۱. ذاریات: ۱۷ و ۱۸

۴. تہج البلاغہ، ق ۲۸۹

۳. رعد: ۲۸

۵. تہج البلاغہ، حکمت ۱۴۷

تستقرار و احیای اجسادهم طرفه عین شوقاً الی الثواب و خوفاً من العقاب؛ و اگر نبود اجل و سرآمد معینی که خداوند برای آن‌ها مقرر داشت روح‌های آنان حتی یک چشم بر هم زدن از شوق یاداش و از ترس کیفر در جسم‌شان قرار نمی‌گرفت، بوده‌اند.

و چنین بود که به درجات عالی معنوی و مقام کشف و شهود و حتی تشرف به محضر ولی الله اعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف نائل شدند. م‌نق‌ار‌بیلی، سید حسین کوه کمره‌ای، شیخ انصاری، سید محمد فشاری، سید بحر العلوم، کاشف الغطا، سید احمد کربلایی، ملا حسینقلی ممدانی، حاج میرزا جواد ملکی، سید علی آقای قاضی، علامه امینی، سید مرتضی شمشیر، امام خمینی و بخشی از فهرست بلند نام‌آوران عرصه جهاد و اجتهاد و صاحبان مقامات عالی علمی و معنوی هستند. امام خمینی در طول اقامت چهار ساله‌اش در نجف اشرف، همه شب به زیارت حرم مطهر مشغول زیارت جامعه کبیره را در کنار مرقد آن حضرت قرائت می‌فرمود و حتی در آن شبی که در عراق کودتا شد و شهر ناامن بود بر بام منزل خود و رو به حرم مطهر، زیارت از راه دور و قرائت زیارت جامعه را انجام داد. سید احمد کربلایی در عارفان نامی این دیار و بزرگ شاگردان مرحوم سیدعلی آقای قاضی در نامه‌ای به برخی شاگردان خود این امور را توصیه می‌کنند:

۱. أداء واجبات؛
۲. ترک محرمات؛
۳. مشارطه، مراقبه، محاسبه و معاینه (تنبیه و مجازات)؛
۴. خلوت با خدا در هر شبانه روز و ترجیحاً بین نماز مغرب و عشاء برای مناجات و سجده معهوده (سجده ای طولانی که در آن هزار مرتبه یا کمتر و بیشتر بگوید: لا اله الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین) با کمال حضور قلب.

و چون از ذکر مانده و خسته شود، سر به گریبان تفکر فرو برده، فکر کند که من کی‌ام؟ و کجایم؟ و از کجا آمده‌ام و به کجا می‌روم؟ و چنان

در خود فرو رود که خود را یافت نماید که گویا در عالم وجود کسی نیست و از حضور باری جل جلاله مسألت نماید که خداوند! خودم را به خودم بشناسان ، که فصاحت و شناعتی فوق آن نیست که شخص ، خود را نشناخته باشد؛

۵. مواظب به تهجد و برخاستن سحر و اشتغال به نافله لیل با کمال حضور؛

۶. اقبال و اشتغال به تعقیب و قرائت قرآن تا طلوع آفتاب؛

۷. هفتاد یا صد مرتبه استغفار صباحا و مساء (هر صبح و شام)؛

۸. صد مرتبه تهلیل (هر صبح و شام)؛

۹. اذکار معهوده سبحان الله العظیم و بحمده استغفرالله لا اقل ده مرتبه در صبح و شام؛

۱۰. لا اله الا الله وحد لا شریک له ، له الملک و له الحمد، یحیی و یمیت و یمیت و یحیی و هم حی لا یموت، بیده الخیر و هو علی کل شی قدیر؛

۱۱. رب اعوذ بک من هرات الشیاطین و اعوذ بک رب أن یحضرول؛

۱۲. اشهد ان لا اله الا الله وحد لا شریک له، الهی واحدا صمدا لم یتخذ صاحبة و لا ولدا؛

۱۳. استغفارات منقوله از سید بن طاووس علیه السلام (اللهم انت ربی لا شریک لک ، اصبحنا و اصبح الملک لله)؛

۱۴. صلوات کبیره «صل علی المصطفی محمد و آله و سلم» تا آخر؛

۱۵. در هر شب جمعه صد مرتبه سوره قدر را مواظب استغفار؛

۱۶. اهم از همه امور مزبور، اینکه در تمام اوقات لیلا و نهارا و صبا و یقظة (خواب و بیداری) در همه احوال حرکات و سکونات حضرت حق جل و اعلی را حاضر و ناظر دانسته ، به گونه ای که اگر ممکن شود انی و طرفه العینی (یک چشم بر هم زدن) از حضور آن حضرت جل سلطانه غافل نشود و این روسیاه را هم در جمیع احوال فراموش نفرماید و این مضمون را مسألت نماید؛

زان پیشتر که عالم فانی شود خراب

ما را ز جام باده گلگون خراب کن

۱۷. و ان شاء الله تعالی تمام مواظبت بر دوام توجه و توسل به حضرت حجت - عجل الله فرجه - ملحوظ داشته، بعد از هر نمازی، دعای غیبت که «اللهم عرفنی نفسک فانک ان لم تعرفنی نفسک لم اعرف نَبیک، اللهم عرفنی رسولک فانک ان لم تعرفنی رسولک لم اعرف حجتک، اللهم عرفنی حجتک فانک ان لم تعرفنی حجتک ضللت عن دینی» بوده باشد و سه سوره توحید، هدیه به آن بزرگوار و دعای فرج «الهی عظم البلاء» الی آخر را ترک ننماید.

۱۸. و ان شاء الله تمام مواظبت در دوام طهارت - مهما امکن - :
 ۱۹. و نیز طهارت (تا می تواند همیشه با وضو باشد و با وضو به بستر خوب رود)
 ۲۰. تسبیح حضرت زهرا سلام الله علیها وقت نوم و بعد از هر نماز واجب؛

۲۱. قرائت آیت الکرسی؛
 ۲۲. مواظبت بر سجده شکر بعد از بیداری؛
 ۲۳. خواندن آیات معهوده «ان فی خلقه سموات و الارض ...» بعد از بیدار شدن برای نافله لیل با کمال توجه به معنی و تفکر در آن؛
 ۲۴. نظر در آسمان و کواکب و آفاق؛
 ۲۵. دعای صحیفه را بعد از هر نماز شب ترک ننماید.

این دستور العمل که یکی از صدها دستور الهی است که در طول تاریخ حوزه های علمیه، استادان عرفان و صاحبان نفوس معتمده برای تربیت نفوس مستعد به آنان می آموختند، دورنمای مختصری از حرکت و کارکرد معنوی حوزه های علمی و خصوصا حوزه علمیه نجف اشرف است.

د) کارکرد سیاسی

کارکرد سیاسی و انقلابی هم، فصل درخشانی را در پیشینه تاریخی حوزه علمیه نجف تشکیل می دهد. نقش علماء نجف در انقلاب مشروطه ایران، پیشگامی و رهبری آنان به ویژه آیت الله سید محمد کاظم طباطبایی

یزدی، آیت الله محمد تقی حائری مشهور به شیرازی، آیت الله شیخ مهدی خالصی، آیت الله سید ابوالقاسم کاشانی در جهاد علیه اشغالگران انگلیسی در جنگ جهانی اول (با آنکه انگلیسی‌ها با فروپاشی حکومت عثمانی از قبل وعده استقلال عراق، را به مردم داده بودند) و در انتفاضه سال ۱۹۱۸م نجف، و همچنین در انقلاب بزرگ عراق (ثورة العشرين) در سال ۱۹۲۰م، بر ضد قیمومیت انگلیس که میدان «ثورة العشرين» نجف (در ابتدای بزرگراه نجف به کوفه) به عنوان یاد بود آن ساخته شده است^۱ و در انتفاضه ۱۹۹۱م، عراق و نجف علیه صدام، با حمایت و هدایت آیت الله خویی، آیت الله سبزواری و آیت الله سید محمد صدر، نقشی پایدار و ماندگار داشته‌اند. با بسیار فرزندان این حوزه مانند آیت الله شهید سید محمد باقر صدر^۲ که در راه دفاع از دین و حمایت از استقلال مسلمین به شهادت رسیدند به ویژه در این اواخر از خانواده‌های حکیم، صدر، بحر العلوم، خراسانی، شری، قبانچی و...^۳

مرحوم آیت الله محمد حسین کاشف الغطاء، جزوه‌ای با عنوان «المثل العليا فی الاسلام لا فی بحمدون» به کنفرانس علماء اسلام و مسیحیت فرستاده بود. در این کنفرانس ۲۸ نفر از علماء برجسته اسلام و ۲۵ نفر از علماء برجسته مسیحیت دعوت کردند. از جمله علماء اسلام، مرحوم کاشف الغطاء بوده که به علت پیری و کسالت نرفته و این جزوه‌ای با عنوان مذکور برای کنفرانس فرستاده بود. این کنفرانس از سراسر «جمعیت دوستان خاورمیانه در آمریکا»، در بحمدون لبنان، تشکیل شده بود. در این جزوه ایشان با فهرستی بلند به شرح جنایات دول استعمارگر غربی و شگردها و شیطنت‌های آنان پرداخت که بیانگر هوش سیاسی، وسعت آگاهی و اطلاعات نسبت به حوادث و رخدادهای روز و تحلیل کارشناسانه دقیقه از مسائل سیاسی اجتماعی و در عین حال موضع‌گیری شجاعانه و منطقی ایشان و روزآمدی حوزه علمیه نجف است.

۱. راهنمای مصور سفر زیارتی عراق، ص ۵۲۵. فرهنگ زیارت، نقش علماء نجف در استقلال

عراق، صص ۲۴، ۵۰.

۲. فرهنگ زیارت، نجف و انتفاضه شعبانیه، صص ۵۰-۶۰.

۳. راهنمای مصور فرهنگ زیارتی عراق، صص ۵۲۶-۵۳۶.

امام راحل نیز به مدت ۱۴ سال از پایگاه علمی و معنوی حوزه نجف، انقلاب اسلامی ملت ایران را مدیریت و رهبری کردند و بحث گسترده و عمیق ولایت فقیه و حکومت اسلامی را در این مرکز علمی طرح نمودند. پس از سقوط صدام و اشغال عراق از سوی قوای آمریکایی، باز هم نقش حوزه علمیه نجف و مرجعیت بیدار آن، در حفظ انسجام ملی، شکل‌گیری ارکان حکومت و دولت مستقل در خلاف جهت خواسته اشغال‌گران، ناتی و درماندگی نیروهای اشغالگر و در نهایت خروج آن‌ها از عراق قابل توجیه بی‌بدیل و درخور تقدیر است.

والسلام علی عبادالله الصالحین

محمدباقر محمدی لایینی، تابستان ۱۳۹۱